

обговорення життя і творчості Шевченка у суспільстві, що базувалася б на нових ґрунтовних наукових академічних дослідженнях, які б показали нам не радянську чи народницьку модель Шевченка, а людину колосального масштабу і колосального, різнобічного обдарування [7], яка мріяла про здійснення соціальної рівності і політичної свободи, громадянського самоврядування і справедливої законності, а майбутнє суспільство пов'язувала зі самоуправлінням народу, колективною формою реалізації влади як гарантії від сваволі. Адже, живучи у незалежній, демократичній державі сучасні українці не повинні забувати своїх героїв, пророків та митців.

Підводячи підсумки, слід зазначити, що такі постаті як Тарас Шевченко «zasлужили собі пам'ятників – і тих, що в серцях людських зростають, і тих, що пишаються на майданах по великих городах. Ці люде великі варті того, щоб вічно про них пам'ятати, а робити так, як вони навчали» [5, с. 56]. Міф Тараса Шевченка для сучасної України потребує не революційного, а еволюційного переосмислення. Адже всі спроби силою боротися з міфом спричиняють його мутацію у найнесподіваніші форми, тоді як переосмислення та свідоме формування виходячи з його іманентних

ознак та структури здатне витворити дієву модель для сучасної української нації.

1. Антонович М. Нова невдала концепція (кілька думок з приводу праці Г. Грабовича) / М. Антонович // Український історик. – 1985. – № 1/4. – С. 221–227.
2. Бойко Ю. Шевченкова національно-революційна концепція та шевченкове застосування її [Електронний ресурс] / Юрій Бойко. – Режим доступу: http://chtyvo.org.ua/authors/Boiko_Yurii/Shevchenkova_natsionalno-revoliutsiina_kontseptsiia.pdf.
3. Гриценко О. Духовний батько нації / Олександр Гриценко // Герої та знаменитості в українській культурі. – К.: УЦКД, 1999. – 352 с.
4. Гриценко О. Міфи / Олександр Гриценко // Нариси української популярної культури. – К.: УЦКД, 1998. – С. 335–388.
5. Єфремов С. Тарас Шевченко, життя його та діла / Сергій Єфремов. – Київ, 1917. – 57 с.
6. Забужко О. Шевченків міф України / Оксана Забужко. – Київ, 2009. – 150 с.
7. Ключковська Г. Український міф про Шевченка, або дещо про шевченкознавство як дзеркало української ментальності / Галина Ключковська // Дзеркало тижня. – 30 червня 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/ukrayinskiy_mif_pro_shevchenka_abo_descho_pro_shevchenkoznavstvo_yak_dzerkalo_ukrayinskoyi_mentalno.html.
8. Політичний енциклопедичний словник / [ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка] – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
9. Флад К. Политический миф. Теоретическое исследование / К. Флад [пер. с англ. А. Гиргива]. – М.: Прогресс-Традиция, 2004. – 264 с.
10. Червак Б. Шевченко: між двома міфами / Богдан Червак // Українська правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2012/03/9/6960311/>.
11. Шаповал М. Поет і юрба / М. Шаповал // Слово і час. – 1994. – № 3. – С. 33–37.

Ярослав Литвин

Український міф Т. Шевченка у формуванні національної ідентичності українців

У статті розглянуто особливості сприйняття часово-просторової дійсності, характерні для життєтворчості Т. Шевченка. Пропонується для віднайдення сутнісних основ духовних інтенцій Т. Шевченка звернутися до концепту міфу. В результаті було виявлено ще один вимір значення Шевченкового Слова для формування духовної аури нації.

The features of time-spatial perception of reality, typical for creativity of T. Shevchenko are analyzed in the article. For finding the essential foundations of spiritual intentions by Shevchenko author proposed refer to the concept of myth. As a result, it was revealed another values of Shevchenko's Word for formation of spiritual aura the national.

Розглядаючи міф, як певний первинний рівень самоідентифікації, ми отримуємо змогу виявити власне національне «Я», формування якого якраз і відбувається на цьому рівні. Аналіз подібного міфу, його походження, тобто його «авторизація» (набуття статусу омовленого), коли такий міф починає промовляти до нас через «обраних», тих, кого ми називаємо «пророками», «провідниками нації», – дає можливість віднайти передумови власної ідентичності. Адже саме за допомогою міфу людина отримує можливість відповісти на питання, котрі лише наука здатна виявити. Тарас Шевченко якраз і є одним із найяскравіших «авторизаторів» міфічного в нашій національній ідентичності. Бо розповідає він не лише про те, що є важливим для нього та його сучасників, а про те, що є важливим для кожного покоління українців.

Для того, щоб зрозуміти визначальне значення Т. Шевченка для формування нашої національної ідентичності із врахуванням всіх аспектів його соціокультурного впливу, на нашу думку, варто вдатися до концепту міфу. Намагаючись дешифрувати свідомі,

чи то й часто несвідомі коди, залишені нам нашими духовними світочами, ми рухаємося у напрямку власної ідентичності і стаємо самі собою.

Суть дискусії, яка спалахнула 1998-го, Г. Грабович описав у своїй книжці «Шевченко, якого не знаємо»: «Доки Шевченко залишається всенациональним символом і доки українська спільнота, її культура далі відчують загроженість... доти суспільний, і тим самим інтелектуальний контекст досліджування Шевченка залишатиметься аномальним». Шевченко ще за життя піддавався різним прочитанням, котрі, як справедливо зазначає Г. Грабович, «довільно прилаштовують Шевченка до різноманітних позалітературних потреб» [2, с. 5]. Оксана Забужко зазначає, що «українська філософська думка, заклопотана не так власне пізнанням Шевченка (Шевченком-предметом), як більш або менш правдоподібним достосуванням його до реалій українського національного життя (Шевченком-функцією)» [3, с. 6]. Однак, саме це є ознакою необхідності розглядати геній Шевченка як явище загальнофілософське. Адже потреба в шевченковому

слові, в самій його постаті є перманентною не лише для української літератури, але й для української нації в цілому.

Продовжуючи традицію філософського шевченкознавства Г. Грабовича, О. Забужко, Ю. Барабаша, Є. Сверстюка, І. Дзюби, Д. Донцова, як спроби глибинного аналізу життєтворчості Т. Шевченка, в даній роботі ми спробували показати вагомість наших рецепцій шевченкового міфу України для утвердження власної національної особистісності. Концепт міфу щодо творчості поета, а також міфотворчість як така відносно самого Шевченка дадуть нам змогу поглянути на нього, як на щось більше від тих численних «функцій», які на нього покладали і продовжуватимуть покладати. Розглядаючи міф як підґрунтя та основу для подальших політичних та культурних утворень, ми пропонуємо поглянути на Шевченка як на *феномен*, тобто явище ні з чим не порівнюване, «цілком унікальне, справді єдине у своєму роді». Тож уникаючи односторонності та упередженості, ми маємо сміливо поглянути в те міфологічне «дзеркало» на самих себе, щоб в черговий раз дати собі відповідь: «Хто ми? Чі сини? Яких батьків?» Адже міфологічний код буття українського народу може бути прочитаний по-різному. Від нас самих залежить, що ми здатні будемо там прочитати. Бо Слово – це і є те «дзеркало», в якому ми зможемо побачити себе самих.

Наша свідомість, згідно з О. Лосєвим, є первинно міфологічною. В той же час «міф є переказом, оповіддю» [4, с. 20]. Це переказ, що «відсилає людину до витоків її власного буття, немовби слугує її творенню наново, встановленню її життя на належну колію» [4, с. 20]. Міф – це все те, що ми розповідаємо про себе, як щось сутнісно важливе. Міф, в який ми віримо, – це наше «Я». Він забезпечує відчуття причетності до Іншого. Він утворює наше минуле, а значить і визначає наше майбутнє. Міф, за Д. де Ружмоном, – це символічна історія, що «є знаменником нескінченної кількості більш або менш аналогічних ситуацій», а відтак «допомагає з першого погляду розпізнати певні типи всталених відношень і вичленувати їх із сум'яття буденних проявів» [Цит. за: 3, с. 33]. Коли ми розповідаємо про якісь важливі моменти власної біографії – ми пишемо *власну* історію. В подібній розповіді ми приходимо самі до себе і віднаходимо власне «Я», котре промовляє до нас, потребуючи нашої віри. Обертання назад в часі є своєрідним поглядом на себе-теперішнього. Як батьки бачать своє майбутнє в дітях, так і наше «Я» – породжене минулими обличчями, котрі нам передували. Ретельне розглядання цих символічних облич (а на віддалях історії все перетворюється на символ) дає нам змогу сміливо поглянути в очі собі-сьогоднішнім, прийнявши виклик завтрашнього дня. Звертаючись до історії власного народу, ми отримуємо власне духовне обличчя. Ніби виліплюємо його з глини небуття.

Як і будь-який міф, Шевченків міф України вчить нас, як ставитись до власного минулого. «Шевченко

перше всіх запитав наші німі могили, що вони таке, і одному тільки йому дали вони ясну, як Боже слово, відповідь» [2, с. 171]. П. Куліш мав-таки певні підстави назвати у надгробному слові Т. Шевченка «нашим першим істориком» [Цит. за: 3, с. 103]. Проте, слово «історик» треба взяти в лапки. Він не просто поетично оповідає нам наше минуле. Він його *пише*. І пише так, як би не написав жоден історик. «Історія має смисл для Шевченка тільки як історія-правда, іншими словами – сакральна історія» [2, с. 212]. Він пише *сакральну історію*, бо надає *ваги* подіям минулого. Він судить минуле з позиції майбутнього. І таким чином, ніби дає нам наше справжнє минуле, з яким ми кровно пов'язані, за яке несемо відповідальність у кожен момент свого життя, котре ніколи не буває раз і назавжди визначеним, ніколи не застаріває, і біля якого ніколи не можна буде лишитися спокійним. Вчитуючись у життєтворчість Т. Шевченка, рефлектуючи, що знаходимо, з чим стикаємось? З чимось більшим за нас. З чимось позачасовим, позапросторовим. Ніби і «про нас», і про те, «що з нами було», але це не слова, це Слово. Шевченко не розказує. Він засуджує, він «*бачить*», те, що закрите для історика. Він передрікає, пророчить, він веде. Але не за собою, бо ж ні до чого не схиляє, не нав'язує чогось «свого» (ідей або й гірше: ідеологій і т. і.), мова йде про речі значно вагоміші й більші від індивідуальних прозрінь та відкриттів. Він веде мову про *всіх і все* на найвищому рівні узагальнення, на рівні категорії «буття», котра осмислюється Шевченком у вічному протиборстві Добра і Зла, тобто не менш загальних і абсолютних категорій. Саме такий рівень узагальненого світовідчужання і дає змогу потрактовувати Шевченка на різні штиби. Шевченко оповідає нам минуле з огляду на те, як це вплине на майбутнє. Ось чому для нас він пророк. Він застерігає нас, він показує нам теперішнім, як нам ставитись до нашого минулого, щоб у нас *було* майбутнє. Шевченко це не просто геніальний поет, це духовний символ нації, це її міф, тобто те, що забезпечує зв'язок часів і поколінь.

Міф як явище завжди позарелігійне, позаполітичне, навіть позанаціональне продукує всі ці способи осягнення дійсності. У Т. Шевченка «царята» і «старчата», в першу чергу, «адамові діти». Одні й другі є рівними перед лицем Абсолюту. А ніщо інше, як Бог або ж філософською мовою – Абсолют, Шевченка по-справжньому і не цікавить. Як справедливо зазначає О. Забужко, «цілий «Кобзар» можна (і треба!) розглядати як безнастанний, часами вельми драматичний, але завжди безпосередній діалог людини з Богом» [3, с. 12]. На це звернув увагу і Ю. Шевельов, «застерігши від невиправданої магіфікації «теми України» в Шевченка: «Звичайна статистика доводить помилковість твердження. В повному корпусі Шевченкової поезії слова Україна і український вжито 269 разів... Але слова Бог, божий, Господь, господній, Ісус, Христос та Христів – 1281 раз!.. У російських текстах Шевченка слів Україна

й український ужито 38 разів, а слів «божеських» – 1398» [Цит. за: 3, с. 12]. Шевченкові «пани» і «люде» це не багаті і бідні, це значно важливіше за класові протистояння поневолювачів з поневоленими, мова йде про одвічну боротьбу Добра і Зла, котра, за влучним виразом М. Достоєвського, відбувається ніде інше, як в людському серці. Саме тому, одним із головних концептів у творчості Шевченка, є концепт долі: те, що поєднує минуле з майбутнім. Саме доля є головним «земним» співрозмовником Шевченка. До неї він звертається, її закликає, шукає, навіть проклинає і в той же час сповнений готовності прийняти її будь-яку.

Шевченко позапросторовий і позачасовий. Він навіть якоюсь мірою поза український, бо він наднаціональний. Саме тому і здатен відчувати та зрозуміти всю цінність «національного». Україна для нього *ідея*. Він був чужим серед тогочасних українців, не таким як вони, Іншим. Саме тому був «канонізованим» ще за життя, а після смерті взагалі став національним святим (тим самим ще більше утвердивши себе у статусі людини «не від світу цього»). Недарма О. Забужко зазначає: «Шевченкова спадщина, не меншою мірою, ніж історії літератури, є також факт історії релігії» [3, с. 12]. Постає Шевченка була «канонізована» народом, а не церквою. «Пропагандивні кліше на взірць «Кобзар» – Біблія нашого народу», незліченні міфологізаторські художні тексти, як «Молитва» Д. Павличка («Отче наш, Тарасе всемогутий...»), та й навзагал ціла українська «шевченкодідейка» із супровідним, дуже навіть розвиненим культом: іконічними зображеннями, календарними святами, паломництвом до Канева та інших «священних місць», а також ритуальними «відправами» з обов'язковим хоровим виконанням «Заповіту» [3, с. 13], – все це потребує «ґрунтовного філософсько-антропологічного дослідження» [3, с. 13].

Саме тому він і спромігся на Слово, бо дух його перебував понад метушнею національною, політичною, релігійною. Адже лише так можна сказати щось справді сутнісне для нації, для релігійного самовизначення особистості. «Писання Шевченка не є ані «чисто» художніми, ані «чисто» філософськими, ані «чисто» релігійними (і вже найменше – «чисто» ідеологічними), – і водночас вони є і художніми, і філософськими, і релігійними, і, нікуди не дінешся, таки ж ідеологічними, ...а на додачу ще, либонь, і історичними» [3, с. 13]. Та найголовніше те, що «вони становлять унікально-неповторну цілість, забезпечену не просто естетично, а тотально-життєво, єдністю авторового життя («життя»!) і творчості» [3, с. 13]. І важко не погодитись, що лише «один вид духовної діяльності, повністю відповідний вимогам подібного синкретизму, – міф» [2, с. 212]. Як зазначає Г. Грабович: «В останніх творах Шевченка Україна для нього переростає у вселюдську категорію. І саме у цій візії загальнолюдського, в її емоційній силі і артистичній досконалості лежить ключ величчю Шевченка» [5, с. 280]. Справжня величчю Шевченка не в тому, що він пише про Україну і для України (таких поетів,

письменників вистачало і до, і після Шевченка), а в тому, що він пише про уселюдські категорії і поняття. «В душі, притаманному міфологічному мисленню, Шевченко вкладає «універсальні істини» в модель, яку він вибудовує з конкретних елементів своєї культури, значною мірою включаючи сюди і власну біографію» [2, с. 4]. Г. Грабович пише: «Шевченко постає навдивовиж сучасним поетом, що виражає відчуття випадковості існування і його абсурдності, те, до розуміння чого вдалося наблизитися лиш небагатьом його сучасникам і завдяки цьому належить більше двадцятому, ніж дев'ятнадцятому сторіччю» [2, с. 212]. А О. Забужко, так само пишучи про пророчі коди Шевченка, снує перспективу його актуального впливу на нас іще далі: «Яким чином «спрацює» його «програма» в наступному тисячолітті – залежить, не в останню чергу, від того, якою мірою він буде нами пізнаний і опанований» [3, с. 142].

Саме Т. Шевченко відкриває Україну, він відкриває духовну Україну, таку, якої ще не було до нього, Україну Шевченка. Шевченко говорить про Україну не «історичну» (а таких «україн», як ми вже знаємо, може бути багато), як зазначає О. Забужко, він говорить про Україну «вічну». Та, котра є одна і завжди. Україна для Шевченка – це міф. Тобто те, що забезпечує цілісність історичну і просторову та формує єдине світовідчуття для групи людей, поєднаних спільною історією. Завдяки чому, ці люди і відчують себе вже не якимось пустою порожнім «незрящим» збіговиськом людей на певній території, а саме «нацією». Він говорить не про *якусь* «україну», він говорить про Україну *всю і завжди*, про ідею України, котра «була, є і завжди буде». Тому й говорить з позиції, котра не терпить компромісів і напівтонів. У світі ідей все існує лише так, як *має* існувати скрізь і завжди. Саме тому ми й читаємо його Слово як своєрідну «нагірну проповідь», до котрої у нас вистачить або ж і не вистачить духу доєднатися і зрозуміти.

Авторитет Слова, з якого все почалося і яким все звершиться, бо ж саме воно і є умовою будь-якої тривалості, є непорушним. Шевченко веде розмову з позицій «вічних партитур». Він пише з вічності. Отже, і читати його потрібно не нижче. Кожне слово потребує свого читача. Воно починає існувати лише в прочитанні. Через того, хто здатен його прочитати, того, хто по-справжньому цього Слова потребує і не може далі без нього існувати, як духовна істота. Таким Читачем може бути лише народ. Саме в цьому сенсі ми і можемо назвати Шевченка «народним». Він пише не просто до уявної спільноти; він пише до *ідеальної* спільноти, котра існує лише в його душі. Отож і каже, що пише до себе самого: «*Не для людей, тієї слави / Мережані та кучеряві / Оці вірші віршую я / Для себе, братія моя.*

Написання Слова дається нелегко. Воно пишеться власним життям. Лише так воно і може бути прочитаним: коли Слово і стає самим життям. Так воно було прочитане Лесею Українкою, Василем Стусом,

Ліною Костенко і ще цілою когортою людей, котрі відчували свою причетність до «вічних партитур», ті, котрим було потрібно «більше, ніж слова», котрі в пошуках Слова слідували за тим, кому воно вже відкрилося і поступово самі ставали устами народу. «Коли в людині є народ, тоді вона уже людина», – писала Ліна Костенко. Коли людина стає вищою, ніж просто окремішній індивід і говорить від імені чогось більшого від неї, заради того, щоб це «більше» продовжувало існувати. Бо ж на тих, хто здатен чути Слово, тримається духовне небо народу і народ отримує можливість стати нацією.

Отже, новим виміром значення Шевченкового Слова для формування «духовної аури нації» є вимір ментальних архетипів нашої свідомості, що був сформований в процесі соціокультурних трансформацій в українському етносі. Найбільш відповідним виразником цих несвідомих структур виступає міф. Адже саме міфологічна оповідь через оприявлення несвідомих чинників формування особистості дає нам уявлення про власне національне майбутнє.

Т. Шевченко в даному контексті виступає не лише як виразник («авторизатор») міфологічних структур, а й як творець цих структур («автор»). Адже через власну життєтворчість він увиразнює загальнолюдські

концепти онтологічного значення, такі як: Бог, добро і зло, нація, доля тощо.

Значення Т. Шевченка у формуванні національної ідентичності українців полягає, в першу чергу, в його ролі першовідкривача несвідомих структур колективного української нації, тих історичних та символічних «могил», про які він так часто згадує у своїх віршах. Він той, хто актуалізує вимір сакральної історії (історії цінностей), з котрої і постає міфологічна сутність нашої національної ідентичності. І від того, як ми прочитаємо це провіщення з минулого, залежить наше майбутнє.

1. *Барабаш Ю.* Тарас Шевченко: імператив України. Історію – й націософська парадигма / Барабаш Юрій. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2004. – 181 с. 2. *Грабович Гр.* Шевченко як міфотворець: Семантика символів у творчості поета / Григорій Грабович; [Пер. з англ. С. Павличко]. – К.: Рад. Письменник, 1991. – 212 с. 3. *Забужко О.* Шевченків міф України: Спроба філософського аналізу / Оксана Забужко. – К.: «Абрис», 1997. – 144 с. 4. *Малахов В.* Право бути собою / Віктор Аронович Малахов. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2008. – 336 с. 5. *Свiтмi* Тараса Шевченка: збірник статей до 175-річчя з дня народження поета / Записки наукового товариства ім. Т. Шевченка, т. 214. – Нью Йорк, 1991. – 488 с. 6. *T. Shevchenko and the critics 1861–1980* / Edited by George S. N. Luckyj; [Translations by Dolly Ferguson and Sophia Yurkevich]. – University of Toronto Press, 1980. – 522 p.

Олена Литвиненко

Тарас Шевченко як згуртувальний чинник творення українського інформаційного простору

У статті аналізується внесок Т. Г. Шевченка в розвиток національного інформаційного простору України. У контексті інформаційної безпеки розглядається забезпечення висвітлення підготовки та святкування 200-річчя з дня народження Великого Кобзаря.

The role of T. G. Shevchenko to the national informational space is analyzed in this article. The level of preparations to celebration of 200-year anniversary of the greatest Ukrainian poet is considered in the context of information security.

Показником рівня розвитку нації є її присутність у глобальній інформаційній сфері. Чим вищий такий показник, тим більший авторитет має народ серед світової спільноти. Цей фактор не залежить від часу і характеру епохи – інформація є важливим чинником формування й утвердження держави в усі періоди історичного розвитку – як за часів аграрного, індустріального, так й інформаційного суспільства.

Як правило, основними джерелами наповнення міжнародного інформаційного простору національноспрямованою інформацією є діяльність видатних представників того чи іншого народу. Вони не тільки примножують світову культуру надбаннями власної нації, а й у випадку бездержавності збільшують можливість утворення суверенної країни.

Україна пройшла довгий і тернистий шлях становлення й утвердження незалежної держави. Низка факторів, серед яких вагоме місце посідає вигідне географічно-територіальне розташування, спричинили столітні поневолення українського народу. Чужоземні загарбники намагалися скорити українців не тільки

фізично, але й духовно, адже загальновідомим є факт, що нація існує до того часу, допоки є такі її визначальні чинники, як мова і культура. А якщо є нація, то також існує її природне прагнення до самоствердження, визволення від насаджень чужого за формою й змістом культурно-духовного життя. Таке прагнення зумовлює піднесення ролі національної ідеї, пов'язаної зі зростанням національної свідомості, усвідомленням пригнобленим народом себе як етнічної спільноти.

У цьому контексті розвитку держави велике значення має діяльність Тараса Григоровича Шевченка, видатного українського письменника, поета, художника, філософа XIX століття. Він не просто збагатив українську культуру, але й підніс її до рівня світової. Т. Шевченко відіграв важливу історичну роль у розвитку української літературної мови, установивши таку її структуру, яка збереглась як основа сучасної літературної мови, тобто розвинув і утвердив певний склад словника і граматичний правопис української мови, які стали нормою і зразком для преси, письменників, театру тощо.